

**УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР У РАННІЙ ТВОРЧОСТІ І. ФРАНКА**

*У статті розглядається вплив фольклорних зразків на ранню прозу І. Франка. Простежується використання письменником як елементів усної народної творчості, так і жанрових моделей та засобів образотворення.*

В усі часи читач хотів мати перед собою книгу найвищого гатунку. Тому навколо питання майстерності автора постійно виникають палкі дискусії. Про це пишуть в окремих статтях, "літературних портретах", передмовах, монографіях і т. д. Перед сучасною критикою все серйозніше постає потреба дати відповідь на питання, на чому зрощена, сформована родзинка авторської майстерності кожного окремого наратора. Складний і суперечливий процес народження літературного твору будь-якого жанру неможливо розглядати без розкриття важливих проблем літературного життя суспільства певного періоду, без з'ясування окремих питань, пов'язаних із творчістю того чи іншого письменника.

Питання феномену творчості стало одним із найактуальніших на межі XIX-XX ст. Тоді ж з'являється безліч наукових студій з проблеми народження нового літературного твору. Філософські аспекти творчості в українській літературі піднімали Володимир Винниченко, Леся Українка, Михайло Яцків, Микола Вороний та ін.

Проблему майстерності сьогодні неможливо успішно вирішувати без пильного вивчення й узагальнення творчої практики письменників минулого. Саме тому об'єктом цього дослідження є рання творчість Івана Франка, здійснюється спроба розглянути фольклор як творчу систему, що трансформувала у свій час деякі свої традиції у певні літературні норми.

Інтерес до теоретичного набутку І. Франка з особливою силою проявився у франкознавців років з п'ятдесят тому. Літературознавців зацікавили його думки і висловлювання про літературну майстерність, його погляди на естетичну функцію твору, на типізацію, сюжет і т. д. З публікаціями про літературно-критичну й естетичну спадщину видатного українського теоретика літератури з її науковим коментуванням виступили С. Шаховський, І. Дорошенко, М. Пархоменко, А. Каспрук, І. Сірик та ін.

Предметом дослідження цієї роботи є вплив української усної народної творчості на реалізацію творчих задумів молодого Івана Франка, розкриття проблеми народнопоетичних впливів на ранню прозову творчість письменника.

Джерельною базою стали тексти ранніх художніх творів І. Франка, його літературознавчі та епістолярні матеріали, давніші і сучасні дослідження його творчості: публікації О. Дея, М. Ломової, Т. Рудої, Р. Кирчіва, М. Возняка, Ф. Колесси, С. Людкевича, О. Білецького, М. Рильського, М. Нечиталока, Ф. Погребенника, та ін. Олексій Вертій у своїй монографії "Народні джерела творчості Івана Франка" на основі аналізу художньої, наукової, публіцистичної, епістолярної спадщини письменника досліджує еволюцію принципів художньо-естетичного освоєння І. Франком народної моралі, етики, естетики, психології, інших аспектів народного світогляду та поетики фольклору.

Іван Франко ще з перших днів своєї літературної діяльності утверджував думку, що справжня художня література повинна з народного кореня добувати свій характер і багатства. Почавши записувати народні пісні ще від своєї матері, дрогобицьких ремісників та своїх товаришів по навчанню ще у молодших класах гімназії, в старших, під впливом художньої літератури, наслідуючи приклад декого з учнів та вчителів Дрогобицької гімназії, він починає свою літературну діяльність. Уже тоді початкуючий письменник Іван Франко добре усвідомлював значення і роль фольклору для художньої літератури.

В історії української літератури можна виокремити велику кількість художніх текстів, заснованих на перевтіленні народнопоетичних світоглядних елементів у літературні, міфологічних світоглядних структур – у міфопоетичні. Ім'я Івана Франка стоїть далеко не останнім серед письменників, творчість яких була певною мірою зумовлена використанням цього прийому. Тут варто згадати твердження П.Білоуса про те, що "І.Франко під поняття "література" зводив "усну словесність" і "письменство" воедино і вважав, що "виразних і тривких границь між словесністю і письменством нема"

Перша друкована сторінка сімнадцятирічного Франка відкривається сонетом "Народні пісні". Віддаючи данину літературній традиції, юнак висловив хвалу народній пісні у формі сонета: висловив її вишуканими, піднесеними образами, за якими чітко простежується думка про життєстверджуючий характер народної творчості. Уже в першому своєму надрукованому творі юнак співав славу народній пісні, що, як *"криниця та з живими чудними струями"*, *"співа до серця серцем"* і здатна *"наші серця жаром чистим запалити"*<sup>2</sup>. Уже ці введені автором народнопоетичні образи у текст свого сонета, свідчили про фольклоризм твору, а оптимізмом своїм вигідно виділяли цей сонет з-поміж творів поетів-народників, які дуже часто за допомогою фольклорних образів просто стилізували свої твори під народну пісню.

Слід зазначити, що народна творчість несе письменнику не тільки конкретний матеріал, влучне поетичне слово, але й специфічну народну концепцію, народний дух, народну психологію. Без повного засвоєння і врахування цього немислима справжня майстерність митця.

Фольклоризм І.Франка проявлявся у різних функціональних зрізах: і через введення у текст окремих фольклорних мотивів чи образів, і через сюжетне запозичення та символічне переосмислення фольклорних міфологічних першоелементів, через використання різноманітних малих фольклорних жанрів: приказок, прислів'їв, народних пісень. Сам письменник вимагав широкого і глибокого вивчення художньої ролі народнопоетичних тем, сюжетів, образів, зображувальних засобів у певному творі, аналізу використаних матеріалів у їх причиновій залежності від конкретного письменницького задуму, сюжетних ситуацій, від авторського спрямування

<sup>1</sup> Цит. за: Білоус П.В. Давньоукраїнська література і фольклор: проблема художнього коду. – Житомир: "М.А.К.", 2006. – С. 10.

<sup>2</sup> Цит. за: Дей О.І. Народнопоетичні впливи в ранній творчості Івана Франка (1874 – 1878) // Дослідження з мови та літератури. – К.: Вид-во АН УРСР, 1954. – С.17.

художніх образів. Тому Іван Франко відстоював творчий принцип у доборі матеріалу та його вживання тільки з певною службовою художньою метою, у відповідності до творчих потреб письменника.

"Дар письменника – це його пам'ять, той "нерозлучний секретар", про якого писав Коцюбинський в новелі "Цвіт яблуні". Франко мав величезний запас життєвих вражень, які щедро вводив як аналогії у ... твори; часом це мініатюрні, з життя вихоплені епізоди"<sup>3</sup>, – писав про нього С.Шаховський.

Тематичне розмаїття українського фольклору надзвичайно широке. Проблеми, які хвилювали український народ, знаходили свій вияв у зразках усної словесності, кращі зразки якої не могли залишатись без уваги справжніх митців слова і в подальшому часто використовувались ними в якості коли будівельного матеріалу, коли скріплюючого елементу, а інколи і справжнім генератором ідей. Варто було над цим трохи попрацювати.

Результатом такої творчої праці була розробка Іваном Франком теми опришківського руху, важливу роль у розумінні суті якого відіграла діяльність письменника як фольклориста-збирача. В одному з листів до А.Кримського він писав: "Тепер засяду до праці про гуцульський народний епос, т. є. про пісні опришківські: хотів би видрукувати в "К[иевской] стар[ине]" враз із текстами, а коли ні, то в "Этногр[афическом] обозрении"<sup>4</sup>.

Про історичну достовірність всього опришківського фольклору письменник-дослідник робив свої висновки, спираючись на історичні свідчення народної творчості навіть тоді, коли історична наука не могла дати ніяких документальних підтверджень. Порівнюючи усні оповідання про опришків, які він сам записував у гуцульських селах, з народними піснями про них, Франко стверджував, що "...пісня докладно йде за слідами дійсних подій, і звідси можемо догадуватися, що й інші пісні про опришків треба вважати більш або менш вірною реляцією справдішніх фактів"<sup>5</sup>.

Іван Франко присвятив темі опришківства свою першу повість "Петрії і Довбушуки" (1875-1876 рр.) та ряд творів пізнішого періоду. Серед них одноактна драма "Кам'яна душа" та оповідання "Гуцульський король". Не будемо детально зупинятись на аналізі цих творів, скажемо лише, що у повісті "Петрії і Довбушуки", позначеній значним впливом народної творчості, зв'язок цей виявляється насамперед у принципах художнього узагальнення дійсності та засобах типізації характерів, оскільки в ньому фольклорна романтично-фантастична тенденція тісно переплітається з елементами реалістичного зображення життя. У повісті створено ряд образів ідеальних героїв, у яких є почуття обов'язку перед історією і які, що не викликає сумніву, створені на засадах фольклорної естетики. Спорідненість ця виявляється у тяжінні Івана Франка до народнопоетичної символіки, порівнянь і т.д. Художнім вираженням народнопоетичних уявлень про красу виступають у повісті, так само, як і у піснях, легендах, баладах та переказах, зброя, врода, одяг... Отже, народна

<sup>3</sup> Шаховський С. Майстерність І.Франка. – К: Рад. письменник, 1956. – С. 131.

<sup>4</sup> Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 50. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 69.

<sup>5</sup> Цит. за: Нечитайлюк М.Ф. З народних ручаїв. – Львів, – 1970, – С. 90.

творчість у ранніх оповіданнях Івана Франка виступає не лише як сюжетний чинник, а як складова портрету героя, його характеру, психології і світогляду.

Звичайно, основне значення цієї повісті історико-літературне: вона певною мірою відбивала період ідейних шукань і посиленої еволюції світогляду письменника. Але наявність у ній великої кількості осіб з різних суспільних верств ( князь, священник, економ, селяни, кілька досить виразно обрисованих типів євреїв і т.д., – усі вони розкриті у душі народних традицій), а також романтично-фантастична канва твору з безліччю страхів, розбійників, заклятих скарбів, привидів, душегубства й оживаючих мерців свідчила про неабияку фантазію молодого автора і про зародок таланту, який незабаром мав проявити себе в інших творах. Загалом для раннього періоду творчості І.Франка була характерна народно-поетична, романтична ідеалізація характерів та обставин.

Творча місія фольклору передбачає посередництво у системі народно-літературних взаємин: ті морально-естетичні традиції, що вироблялись у народі віками, завдяки індивідуально-авторській творчій свідомості письменника створюють проблему фольклорного прототипу в літературному тексті. Створення цього прототипу можливе, звичайно, на основі не будь-якого літературного тексту, а лише такого, який є близьким до світоглядної системи фольклору, фольклорного сюжету, мотиву, який корелює із сукупністю фольклорних поетично-стильових прийомів. Згаданий твір І.Франка підтверджує цю думку.

Велика кількість творів Івана Франка раннього періоду творчості містить у собі елементи підсилення уснопоетичного начала літературного твору. Явище це, звичайно, не випадкове. Якщо ми спробуємо реконструювати їх з погляду міфо-фольклорних зв'язків, то одиницею нашого аналізу буде весь текст, вся текстова образно-поняттєва структура. Абсолютно фольклорними, ніби списаними з українських народних пісень є і сюжет, і образи персонажів ранньої повісті Івана Франка "Лесишина челядь". Як відзначає О.Вертій, "цементуючою основою фабули "Лесишиної челяді" є перебіг не стільки подій, скільки внутрішніх почуттів і переживань, які найчастіше трансформуються через народні пісні"<sup>6</sup>. У різних ситуаціях вони звучать то з вуст Горпини, то Анни, то Митра, то Василька і створюють таким чином цілісну картину повсякденного життя героїв. Компетентність Івана Франка у знанні українських народних пісень про життя заміжньої жінки, про життя з нелюбом, про прискіпливість заможної свекрухи до нелюбої невістки-біднячки допомогла авторові створити ряд дуже цікавих образів. Характерним моментом у ранніх творах письменника є певний паралелізм між персонажами його творів і аналогічними образами з усної народної творчості. Симпатія автора завжди залишається на боці бідних, знедолених, скривджених, як і в різних жанрах фольклору. Особливістю побудови повісті "Лесишина челядь" є постійне контрастне зіставлення життя природи і життя людини. Саме в цьому і виявляється зв'язок композиції твору з народною поезією. На закиди В.Барвінського, що ця контрастність не є властивою нашим пісням, особливо

<sup>6</sup> Вертій О. Народні джерела творчості Івана Франка. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1998. – С. 98.

народним, де природа, як правило, сумує і веселиться разом зі своїми героями, Іван Франко відповідав, що така "ніби гармонія – се один із способів збудити настрої, але народній поезії не чужий і другий спосіб – контрасту"<sup>7</sup>. У І.Франка людина мучиться морально і фізично на тлі чаруючої своєю красою природи, яка цим самим різко відтіняє і підкреслює ненормальність людського життя, людських стосунків. Протиставлення картин природи і людського життя у Франка ми вперше зустрічаємо ще в повісті "Петрії і Довбушукі". Ще там письменник висловив думку, що пречудовий край – це нещасний край. Зустрічається цей прийом і в повісті "Гутах" у звичному для фольклору зверненні до місяця. Але особливо широко він використовується в оповіданні "Лесишина челядь" і в багатьох поезіях початку 80-х років. Цей специфічний композиційний прийом контрасту, властивий багатьом його творам, Іван Франко виробив на основі народної поезії і, без сумніву, творчості Т.Шевченка, який був геніальним його попередником у створенні цього композиційного засобу (згадаймо його "Якби ви знали, паничі...").

Створені І.Франком у "Лесишиній челяді" жіночі образи (Ганна, Горпина, Лесиха) у повісті виступають як живі люди: вони є типовими для народної творчості і традиційними для української літератури ХІХ ст. Для змалювання цих образів автор використав народнопісенну реалістичну традицію, різні фольклорні прийоми. Цікавим є і те, що письменник часто використовував для розкриття певних архетипів пісенні художні деталі. У його праці "Жіноча неволя у руських піснях народних" є такі слова з народної пісні: *"Сидить донька під віконцем, мамку визирає, А на своїм білім тілі синці обзирає..."*<sup>8</sup>. Так і Ганна з "Лесишиної челяді" *"...сперла голову о вікно, а лікті о варцаби і довго стояла, тяжко задумавшись"*<sup>9</sup>. Думала вона про свою тяжку долю, літа мелодії, невеселі, сирітські. Хотіла заспівати пісню душевну, та грубий окрик нелюба-чоловіка обірвав її на півслові.

На основі ліричних пісень змалювано й образ Горпини – дочки Лесихи. Її портрет, поведінка, становище в сім'ї свідчать про симпатії автора до неї. *"Її красне молоде лице сяло здоровим рум'янцем проти сходячого сонця"*<sup>10</sup>. Основна увага автора, як бачимо, звернена на ті прикмети, які є свідченням народної краси. Те ж саме стосується й образу Ганни: *"...чорні брови, карі очі та двоє рук робочих, послушне і покірливе серце"*<sup>11</sup>. Все, як у народних українських піснях.

Такого згушення фольклорних універсальних ознак у творах І.Франка надзвичайно багато. Візьмемо, наприклад, образи Гната, його матері Лесихи – образи яскраво негативні. Для таких персонажів в усній народній ліриці, сповненій щирих і благородних почуттів, не знаходиться потрібного матеріалу. Тоді І.Франко, орієнтуючись на реальне життя, звертається до народної сатири. Відомо, що у фольклорі, особливо у піснях та анекдотах, багатство не було в

<sup>7</sup> Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 33. – К.: Наук. думка, 1982. – С. 399.

<sup>8</sup> Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 26. – К.: Наук. думка, 1980. – С. 208.

<sup>9</sup> Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 14. – К.: Наук. думка, 1978. – С. 263.

<sup>10</sup> Там само. – С. 257.

<sup>11</sup> Там само. – С. 255 – 256.

пошані, і простий народ завжди змальовував багатіїв у зневажливому плані – карикатурно, іронічно і навіть сатирично. Тож не дивно, що Лесишин син Гнат змальований саме у такому фольклорному аспекті: він злий, поганий, забіяка з маленькими очками, хитрими, як у татарина, губи у нього повздувані мов подушка, а волосся руде, аж червоне і т. д. Мова і Гната і Лесихи – людей, якими керує прагнення до збагачення, – уривчаста, схожа на лайку і прокльони.

Крім окремих фольклорних мотивів чи образів, фольклоризм ранніх творів І. Франка, проявлявся і через введення у текст різноманітних приказок та прислів'їв. Вони у творах письменника дібрані з метою підсилення характеристики того чи іншого персонажа. Гнат та Лесиха, наприклад, добувають зі скарбниці народної мови такі звороти, які могли б когось принизити, образити ("приголомшили бідного хлопця, як кога загорілого", "сирота, а писок, як ворота" і т. д.).

Використання автором народнопісенних засобів (постійних епітетів, порівнянь, інверсій) помітно позначилось і на авторській мові. Завдяки цим елементам відбувається плавний перехід з розповідного на пісенний стиль у тих епізодах, де автор змінює розповідь про щось чуже або вороже народному духові на близьке і рідне.

Художня творчість Франка-прозаїка раннього періоду переконливо свідчить, якою великою силою для творчої людини є вміле використання невичерпної скарбниці народної творчості, джерела якої криються у самому народі. Чим міцніший зв'язок митця з народом, тим більший вплив його творчих набутків на майстерність художника слова. У творчому доробку Івана Франка періоду 70-х років цей вплив яскраво виявився в активному засвоєнні народнопоетичних скарбів, які стали для письменника важливим джерелом формування його світогляду, його реалізму, благодатним матеріалом для його праці.

***Світлана Лотоцька. Український фольклор в раннем творчестве  
И. Франко***

*В статье рассматривается влияние фольклорных образцов на раннюю прозу И. Франко. Прослеживается использование писателем как элементов устного народного творчества, так и жанровых моделей и средств образотворчества.*

***Svitlana Lototska. Ukrainian Folklore in I. Franko's Early Works***

*The article considers the influence of folklore models on I. Franko's early prose as well as traces the author's usage of both oral folk creativity and genre models together with image creation means.*